



ΤΟ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

● Τοῦ Βασίλειου Τ. Γιούλτσπ

Ὁμότιμου Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης



λάχιστες λέξεις ὄχι μόνο στή δική μας γλώσσα, ἀλλά καί σέ ὀλόκληρη τήν παγκόσμια φιλολογία εἶναι τόσο πλούσιες σέ σημασιολογικό περιεχόμενο ὅσο ἡ ἐργασία, τό ταυτόσημό της ἔργο καί τά παράγωγά τους, ρῆμα καί ἐπίθετα. Συνδέεται μέ ὅλες σχεδόν τίς πλευρές τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Εἶναι φυσικά βιολογική ἀναγκαιότητα,

γιατί συγκρατεῖ τίς ὀργανικές ἰσορροπίες καί ἀποτρέπει τόν ἐκφυλισμό τοῦ σώματος καί τοῦ πνεύματος. Ἡ ἐργασία εἶναι θεμέλιο τῆς οἰκονομίας, γιατί ἐξασφαλίζει ὀριζόντια συλλογική ἐπιβίωση. Εἶναι ρυθμιστής τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, γιατί μέ τόν καταμερισμό τοῦ ἔργου τῶν ἐπαγγελματιῶν συγκρατεῖ τόν κοινωνικό ἴστό καί μᾶς φέρνει σέ ἐπικοινωνία μέ τοὺς ἄλλους. Εἶναι ἠθική ἀξία, γιατί προσδιορίζει τή γνησιό-

τητα τῆς σχέσης ἀνάμεσα στήν προσφορά τοῦ ἔργου καί στήν ἀμοιβή του. Εἶναι θεία ἐντολή καί, τέλος, μετοχή στή συνδημιουργία καί πρόνοια γιά ὀλόκληρη τήν κτίση, ἀφοῦ δημιουργία καί κτίση ἀποτελοῦν ἔργο τῆς ὑπερφυοῦς ἀγαθότητος καί καρπό τῆς θείας πρόνοιας.

Ἡ ποικιλία αὐτῆ τῶν μορφῶν, μέσα ἀπό τίς ὁποῖες ἡ ἐργασία ἀποκτᾶ κάθε φορά καί ἄλλο νόημα, ἐπηρεάζει βαθιά τήν πνευματική μας ὑπόσταση, τό ἀνθρώπινο πρόσωπο. Συχνά γίνεται αὐτοσκοπός καί ταυτίζεται μέ τή ζωή, τίς λεπτομέρειες καί τίς χαρές της. Εἶναι τότε πού συμπαρσύρει τήν ὑπαρξη σέ θετικές ἀνατάσεις, ἱκανές νά τροφοδοτήσουν τό πρόσωπο μέ αἰσιοδοξία καί αὐτοπεποίθηση. Ἄλλοτε πάλι, κι ὄχι σπάνια, ἐπιβάλλεται στίς προθέσεις μας καί κυριαρχεῖ στή σφαῖρα τῶν ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων. Τότε καταφέρει νά μεταβάλλεται σέ μοναδικό μέλημα καί ἀποκλειστικό ὄραμα τῶν ἀπώτερων σκοπῶν μας. Ἴσως μάλιστα δέν εἶναι ὑπερβολική ἡ δια-

πίστωση ὅτι στίς περιπτώσεις αὐτές ἡ ἐργασία συμβαίνει νά γίνεται ὑποκατάστατο πίστεως καί ἀντικείμενο λατρείας, ἀφοῦ γιά χάρη τῆς ὁ ἄνθρωπος θυσιάζει ἢ εἶναι ἔτοιμος νά θυσιάσει τό πᾶν, ἀκόμη καί τόν ἑαυτό του.

Αὐτή ἡ δεύτερη δυναστευτική κυριαρχία τῆς ἐργασίας στήν ἀνθρώπινη ζωή εἶναι ἕνα περίεργο φαινόμενο ἀλλοτρίωσης πού ἐξαφανίζει προοδευτικά τίς ποιότητες τῆς προσωπικότητας, καταπνίγει τίς συγκινησιακές τῆς ἀντιδράσεις, μαραίνει τό συναίσθημα καί μεταβάλλει τόν ἄνθρωπο σέ μιᾶ ἀξιοθρήνητη ζωντανή μηχανή. Τό παράδοξο εἶναι ὅτι ἡ ἀλλοτρίωση μπορεῖ νά ξεκινᾷ μέσα ἀπό τόν ἴδιο τόν ἄνθρωπο, ἀλλά νά ἐπιβάλλεται καί ἔξω ἀπό αὐτόν, ἀπό τήν κυρίαρχη στενότερη ἢ εὐρύτερη κοινωνία. Στήν πρώτη περίπτωση ἔχουμε ἕνα ἀτομικό φαινόμενο πού ἐκφράζει τήν κατάπτωση τοῦ προσώπου, ἐνῶ στή δεύτερη ἔχουμε ἕνα συλλογικό φαινόμενο πού ἀποκαλύπτει τήν ἐξαχρείωση τῆς κοινωνίας. Ἀφοῦ, λοιπόν, ἡ ἐργασία μπορεῖ νά εἶναι ἡ χαρά, οἱ προσδοκίες καί οἱ φιλοδοξίες μας ἢ ἀκόμη τό ἄγχος, τό μαρτύριο καί ὁ Γολγοθᾶς μας, δικαιολογημένα, διατυπώνονται ἀπό τούς νέους συνήθως τά ἀμείλικτα διαζευκτικά ἐρωτήματα: εἶναι ἡ ἐργασία ἀγαθό ἢ μᾶστιγα, δῶρο ἢ τιμωρία, εὐλογία ἢ κατάρα;

Ἡ ἀπάντηση στά ἐρωτήματα αὐτά δέν μπορεῖ νά εἶναι οὔτε σύντομη οὔτε εὐκόλη. Χρειάζεται νά δοῦμε μέ προσοχή τίς πρωτογενεῖς ἐκφάνσεις καί ἐκδηλώσεις τῆς ἐργασίας, πρὶν ὀρίσουμε τήν αὐθεντική τῆς ὑπόσταση καί παράλληλα τούς ἐκφυλισμούς, τίς ἀλλοτριώσεις καί λογικοποιήσεις τῆς. Στήν πρώτη περίπτωση μόνη ἀσφαλῆς εἶναι ἡ βιβλική προσέγγισή τῆς, καί ἐπίσης ἡ κατανόηση τοῦ θεολογικοῦ νοήματος τῶν σχέσεων τῆς μέ τόν ἴδιο τόν Δημιουργό, αὐτόν τόν ἄνθρωπο καί ὀλόκληρη τήν κτίση.

Α΄

ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΡΓΟ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Στήν ἀφήγηση τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς Γένεσης ἡ ἐργασία, ὡς πρωτοβουλία καί ἀγαθοποιός παρέμβαση τοῦ Θεοῦ στή δημιουργία, συντελεῖται



Ἡ κατασκευή τοῦ ἀνθρώπου

μέ τό «λόγο» Του. Τό ρῆμα ἐποίησεν, ὡς γενικευτική ἔκφραση τοῦ ἀποτελέσματος, συνοδεύεται διευκρινιστικά ἀπό τούς πρώτους στίχους, καί μέ ἀναφορά στήν κάθε μία «ἡμέρα τῆς δημιουργίας», ἐννέα φορές ἀπό τή ρηματική ἐπιβεβαίωση: «καί εἶπεν ὁ Θεός»¹. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ «λόγος» τοῦ Θεοῦ λειτουργεῖ δημιουργικά. Ἐδῶ πίσω ἀπό τήν ἀνθρωποπαθῆ διατύπωση ὁ ἱερός συγγραφέας διαβλέπει τή βουλητική πρόθεση, ἂν καί, παρὰ τήν περίεργη σιωπή τῶν ἑρμηνευτῶν Πατέρων, δέν θά ἦταν ἄστοχη ἡ ταύτιση ἢ μᾶλλον ἡ ἀναφορά «λόγου» καί «εἶπεν» στό δεύτερο πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, τόν Υἱό καί Λόγο τοῦ Θεοῦ. Ἐνισχυτική πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή εἶναι ἡ θέση τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, ὅτι «πρὶν γενέσθαι τά ἔργα, ἦν μὲν αἰὶ ὁ Υἱός»². Ἄλλωστε κατὰ τήν ὀρθόδοξη θεολογία ἡ δημιουργία καί ἐιδικότερα ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔργο τῆς ὅλης Ἁγίας Τριάδος³.

Τό πρῶτο κεφάλαιο τῆς Γένεσης, λοιπόν, ἀναφέρεται στή σχέση «λόγου» καί «ἔργου» τοῦ Θεοῦ. Ἡ «ἐνεργός» μετοχή τῆς Θεότητας στή δημιουργία ἐπιβεβαιώνεται στήν ἀρχή τοῦ δευτέρου κεφαλαίου, ὅπου διαβάζουμε: «Καί συνετελέσθησαν ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ καί πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν. Καί συνετέλεσεν ὁ Θεός ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τά ἔργα αὐτοῦ, ἃ ἐποίησεν, καί κατέπαυσεν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησεν»⁴. Ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου εἶναι ἰδιαίτερα σημαντική, γιατί ἀποκαλύπτει τή σημασία τῆς ὀλοκλήρωσης τοῦ ἔργου πού καταστρέφεται ἀπό τόν «χρόνο» τῆς ἀνάπαυσης. Αὐτόν τόν χρόνο εὐλόγησε καί ἁγίασε ὁ Θεός «ὅτι ἐν αὐτῷ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ποιῆσαι»⁵. Τό κείμενο συνδέει ἄμεσα ἔργο καί ἀνάπαυση. Καί ἡ ἀνάπαυση εὐλογεῖται καί ἁγιάζεται, ἐπειδή τό ἔργο τῆς δι-

¹ Γέν. 1, 3· 6· 9· 11· 14· 20· 24· 26· 29.

² Βλ. Κατὰ Ἀρειανῶν 2, 51 PG 26, 256B.

³ Βλ. Μ. Φωτίου, Ἀμφιλόχεια ἢ Λόγων ἱερῶν καί ζητημάτων

ἱερολογίας, 252, PG 101, 1057B· πρβλ. Διήγησις περὶ τῆς Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως 3, 16, PG 102, 164D-165A.

⁴ Γέν. 2, 1-2., ⁵ Ὁ. π., 2, 3.

μιουργίας δηλαδή «τά πάντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός, ἰδοῦ καλά λίαν»⁶.

Τά παραπάνω χωρία τῆς Γένεσης εἶναι ἐνδεικτικά τῆς σημασίας τῆς δημιουργίας ὡς καρποῦ ἐργασίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐργασία στήν προοπτική αὐτή ἐνέχει βαρύνουσα ἠθική σπουδαιότητα, ἀφοῦ ἐκτιμᾶται ὡς ποιότητα τῆς θείας ἀγαθότητας καί λεπτομέρεια τῆς προνοιακῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ στόν κόσμο. Τά ἴδια στοιχεῖα συνδέουν ἀναλογικά τήν ἐργασία καί μέ τούς πρωτοπλάστους. Κι ἐδῶ ἡ ἀγαθότητα καί ἡ προνοιακή μέριμνα ἔρχονται νά ἀποτελέσουν οὐσιώδεις ποιότητες καί εὐθύνες τῆς παρουσίας τους στόν



Ἡ ἐξορία τῶν πρωτοπλάστων ἀπό τόν Παράδεισο

παράδεισο⁷. Ἡ εὐθύνη τῆς ἐργασίας καί ἡ φύλαξη τοῦ παραδείσου γίνονται τρόποι ἀγαπητικῆς προσέγγισης τῆς κτίσης καί δυνατότητες τελείωσης μέ τήν ἀποδοχή τοῦ θελήματος τοῦ Δημιουργοῦ. **Ἡ ἐργασία ὅμως, καί εἰδικότερα στό πρῶτο κεφάλαιο τῆς Γένεσης, ἐκτιμᾶται στό πνεῦμα τῆς προπρωτικῆς τῆς θέασης, γιατί μετά τήν πτώση οἱ ἄνθρωποι γενικά τήν ἀποτιμοῦν μέ ὅλα τά ἀρνητικά στοιχεῖα πού προέκυψαν ἀπό τήν παρακοή καί τήν ἐκδίωξή τους ἀπό τόν παράδεισο.** Τό σχετικό κείμενο, μέ τή χαρακτηριστική βιβλική του αὐστηρότητα, ἀποδεικνύει τό μέγεθος τῆς ἀσέβειας πρὸς τή θεϊκή ἐντολή καί τίς ὀδυνηρές συνέπειες πού θά ἔλθουν καί θά ἐπηρεάσουν ὀλόκληρη τή μεταπτωτική ἀνθρώπινη ζωή καί

φυσικά κι αὐτή τήν ἐργασία. Ἡ ἀποστροφή πρὸς τόν Ἀδάμ εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδεικτική τοῦ κοπιώδους καί ὀδυνηροῦ χαρακτήρα τῆς μεταπτωτικῆς ἐργασίας πού ἀναμένεται: «...ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου ἐν λύπαις φάγη αὐτήν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου· ἀκάνθας καί τριβόλους ἀνατελεῖ σοι, καί φάγη τόν χόρτον τοῦ ἀγροῦ. Ἐν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου σου φάγη τόν ἄρτον σου ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τήν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης»⁸.

Β΄

Ἡ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Ο μεταπτωτικός ἄνθρωπος, στήν κατάσταση τῆς ἐμμονῆς στήν παρακοή, βιώνει ἀδιάκοπα τίς συνέπειες ἐκείνης τῆς ἀποστροφῆς. Ἡ ἔλλειψη μεταμέλειας, πίστεως, ἐλπίδας καί αἰσιοδοξίας καί ἡ ἀβεβαιότητα γιά τό μέλλον, καλλιεργοῦν συναισθήματα φοβίας, καί μάλιστα φοβίας θανάτου, πού μέ τή σειρά τους παρωθοῦν σέ ἐργασιακό παραλήρημα, γιά τήν ἐξασφάλιση περισσώτερων ἀγαθῶν, μέ τά ὅποια πιστεύεται ὅτι θά μπορέσει νά κρατηθεῖ στή ζωή. Τότε ἡ ἐργασία μεταβάλλεται σέ ἀθεράπευτο πάθος καί ὁ ἄνθρωπος σέ αἰχμάλωτο τοῦ πάθους αὐτοῦ. Ἀγωνία, ἐφιαλτική ἐξοικονόμηση χρόνου, φιλαργυρία, δολιότητα, ὑποκρισία, ἀπάτη καί μισανθρωπισμός εἶναι τά κυριότερα χαρακτηριστικά αὐτοῦ τοῦ πάθους. Ἀντίθετα, ὁ πιστός μετέχει στήν προοπτική τῆς «καινῆς κτίσης» καί κατανοεῖ τή σημασία τῆς θείας ἐνανθρώπησης πού ἔχει ἀποκλειστικό σκοπό τήν ἀνάκληση τοῦ «πεπτωκότος» καί τήν ἔνταξη του στήν προοπτική τῆς Ἐκκλησίας. Στήν προοπτική αὐτή πληροφορεῖται ὅτι ἀκόμη καί μετά τήν «ἐπανάσταση» τῶν προπατόρων ὁ Θεός δέν ἔπαυσε νά μεριμνᾷ καί νά ἐργάζεται προνοιακά γιά τόν ἄνθρωπο καί τήν κτίση. Ἡ ἀποκάλυψη αὐτῆς τῆς συγκλονιστικῆς ἀλήθειας γίνεται ἀπό τόν ἴδιο τόν Κύριο, ὅταν διαβεβαιώνει τούς μαθητές του, ἀλλά καί τούς δύσπιστους Ἰουδαίους ὅτι «ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι»⁹. Ἄλλωστε ἡ, κατά τίς τραγικές στιγμές τῆς πορείας πρὸς τό πάθος, ὑπόσχεση γιά τήν ἀποστολή τοῦ

⁶ Ὁ. π., 1, 31.

⁷ «Καί ἔλαβεν κύριος ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον, ὃν ἐπλασεν, καί ἔθετο αὐτόν ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν».

Γέν. 2, 15.

⁸ Γέν. 3, 17-19.

⁹ Ἰω. 5, 17.

Παρακλήτου έμπεριέχει τή διαβεβαίωση προς τούς μαθητές ότι δέν θά μείνουν μόνοι εάν μείνουν προσηλωμένοι σέ Έκεΐνον¹⁰.

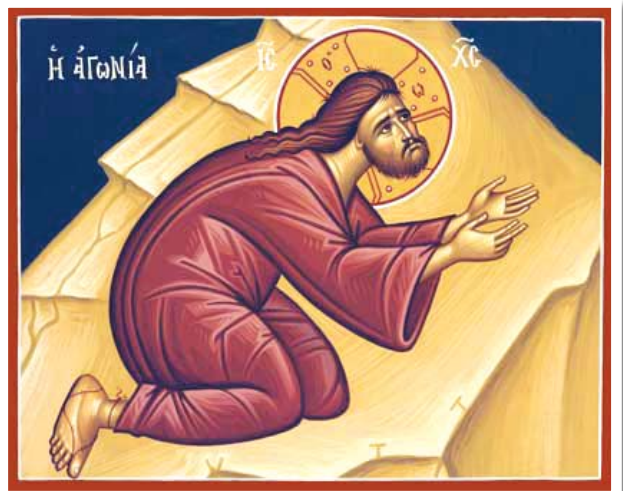
Άν μελετήσουμε τήν Καινή Διαθήκη, θά διαπιστώσουμε τήν ύπαρξη ενός μεγάλου πλήθους σχετικῶν αναφορῶν πού έστιάζονται στή χρήση τοῦ ρήματος «εργάζομαι» καί τῶν οὐσιαστικῶν «εργασία», «εργον» καί «εργάτης». Δέν εἶναι δέ τυχαῖο τό γεγονός ὅτι τά σχετικά χωρία διακρίνονται ιδιαίτερα γιά τό μεσσιανικό περιεχόμενο καί τήν ἠθική τους φόρτιση, προκειμένου νά ένταχθοῦν στήν προοπτική τῆς έσχατολογικῆς προσδοκίας, τῆς τελείωσης καί τῆς σωτηρίας τῶν ανθρώπων.

Εἶναι πολύ χαρακτηριστικές ὀρισμένες εκφράσεις τοῦ Κυρίου καί μάλιστα καί γιά τήν ἐπιλογή τῆς χρονικῆς στιγμῆς καί τῆς συνάφειας τῶν γεγονότων πού συμβαίνουν. Στήν θεραπεία λ.χ. τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ἀποκαλύπτει τήν δική του ἀποστολή, μέ ἀναφορά στήν εκτέλεση τῶν ἔργων πού τοῦ ἐμπιστεῦθηκε ὁ οὐράνιος Πατέρας προκειμένου νά δοξάζεται τό ὄνομά Του: «*ἐμέ δεῖ ἐργάζεσθαι τά ἔργα τοῦ πέμψαντός με ἕως ἡμέρας ἐστίν· ἔρχεται νύξ ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι*»¹¹. Μετά τούς Μακαρισμούς στήν ἐπί τοῦ ὄρους Όμιλία του καί ὅταν ὑποδεικνύει στούς μαθητές του νά γίνουν ἀλάτι καί φῶς τοῦ κόσμου, τελειώνει ἐπιγραμματικά μέ τήν προτροπή: «*οὕτω λαμπάτω τό φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τά καλά ἔργα καί δοξάσωσι τόν πατέρα ὑμῶν τόν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*»¹².

Τά καλά ἔργα τῶν πιστῶν ἐκτιμῶνται ἀπό τόν ἴδιο τόν Κύριο ὡς δοξολογία τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός, παράλληλα δέ οἱ ἴδιοι γίνονται φῶς τοῦ κόσμου μέ τή σημασία τοῦ φωτισμοῦ καί τῆς καθοδήγησης τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἔτσι τά «καλά ἔργα» ἀποκτοῦν διαπροσωπική καί διακοινωνική δυναμική μέ συστατικά τους στοιχεῖα τή φιλαδελφία καί κυρίως τήν ἀγάπη. Τέλος, κατά τή διάρκεια τῆς ἐναγώνιας προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ γιά τούς μαθητές του στό ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ζητεῖ τήν προστασία τους ἀπό τόν Πατέρα του, ἐπικαλούμενος τήν ὀλοκλήρωση τῆς ἀποστολῆς του. Ἐδῶ τό «εργον» τοῦ Κυρίου ἐνέχει μεσσιανική σημασία.

Ἐντάσσεται πλήρως στήν οἰκονομία τοῦ «μυστηρίου τῆς ἀναπλάσεως» καί ἀποτελεῖ ἔκφραση τῆς ἀπόλυτης ταύτισής του μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατρός, ἀποκαλύπτοντας στόν κόσμο τό ὄνομά Του¹³.

Ἰδιαίτερα κοινωνικό περιεχόμενο ἐμπεριέχουν οἱ έννοιες «εργον» καί «εργασία» στόν Ἀπόστολο Παῦλο. Ἡ ἱεραποστολική, κατηχητική καί ποιμαντική φύση τοῦ ἔργου του, τονίζουν τή σημασία τῆς προσφορᾶς ὡς ἔργου κενωτικῆς θυσίας καί ἀγάπης πρὸς τούς «ἀδελφούς». Ἡ προοπτική τῆς



Ὁ Χριστός προσευχόμενος στή Γεθσημανή

νεοσύστατης Ἐκκλησίας λειτουργεῖ μέ τούς γνωστούς συμβολισμούς τῆς οἰκογενειακῆς ένότητας πού ἀποδέχεται τόν Θεό ὡς οὐράνιο Πατέρα. Αὐτή ἡ φαινομενικά ἀρχική κλειστότητα πού συζητήθηκε έντονα στήν Ἀποστολική Σύνοδο τῶν Ἱεροσολύμων, μέ τήν παρέμβαση τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου θεμελιώνει προοδευτικά τή θεολογία τοῦ «μυστικοῦ σώματος» πού ἔχει κεφαλή του τόν Κύριο καί τά μέλη του εἶναι «ἀδελφοί ἐν Χριστῶ».

Ἀκριβῶς γι' αὐτό ὁ Παῦλος ἀπευθυνόμενος πρὸς τούς Γαλάτες σημειώνει: «*Ἄρα οὖν ὡς καιρόν ἔχομεν, ἐργαζόμεθα τό ἀγαθόν πρὸς πάντας, μάλιστα δέ πρὸς τούς οἰκείους τῆς πίστεως*»¹⁴. Μέ τό ἴδιο πνεῦμα καί προκειμένου νά καταδείξει ποιός πρέπει νά εἶναι ὁ ἀνακαινιζόμενος ἄνθρωπος γράφει καί πρὸς τούς Ἐφεσίους: «*Διό ἀποθέμενοι*

¹⁰ Βλ. Ὁ. π., 14, 15-31.

¹¹ Ἰω. 9, 4. Πρβλ. καί Ἰω. 10, 37-38.

¹² Ματθ. 5, 17.

¹³ «*Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καί ἐπῆρε τούς ὀφθαλμούς αὐτοῦ εἰς τόν οὐρανόν καί εἶπε· Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τόν Υἱόν, ἵνα καί ὁ Υἱός δοξάσῃ σε, καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός, ἵνα πᾶν ὃ ἔδωκας αὐτῷ δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον.*

Αὕτη δέ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε τόν μόνον ἀληθινόν Θεόν καί ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐγὼ σέ ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τό ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκας μοι ἵνα ποιήσω· καί νῦν δόξασόν με σύ Πάτερ, παρά σταντῶ τῆ δόξης ἣ εἶχον πρό τοῦ τόν κόσμον εἶναι παρά σοί. Ἰω. 17, 1-5.

¹⁴ Γαλ. 6, 9-10.

τό ψευδος λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετά τοῦ πλησίον αὐτοῦ· ὅτι ἐσμέν ἀλλήλων μέλη... ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δέ κοπιᾶτω ἐργαζόμενος τό ἀγαθόν ταῖς χερσίν, ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι»¹⁵. Ἄλλωστε εἶναι γνωστό ὅτι μέ τήν ἱεραποστολική εὐαίσθησία, πού τόν χαρακτήριζε, ὁ Ἀπόστολος φρόντιζε νά μὴν ἐπιβαρύνει τούς πιστούς τῶν τοπικῶν ἐκκλησιῶν μέ τή φιλοξενία καί τή διατροφή τοῦ ἰδίου καί τῶν συνοδῶν του. Τό χωρίο¹⁶ Α΄ Θεσσαλονικεῖς 2, 9· ἀποτελεῖ τήν πιό χαρακτηριστική περιγραφή τοῦ ἐργάτη τοῦ Εὐαγγελίου πού, ἐνῶ ἀγωνίζεται καί ἀγωνιᾷ γιά τήν μετάδοση τῆς πίστεως καί τόν εὐαγγελισμό τῶν νεοφωτίστων, κατά τόν ἐλεύθερο χρόνο του ἐργάζεται ἀδιάκοπα γιά νά ἐξασφαλίσει τίς βιωτικές ἀνάγκες ὁλόκληρης τῆς ἱεραποστολικῆς ὁμάδας.

Ἀλλά τό ἐνδιαφέρον τοῦ Παύλου κινεῖται παράλληλα καί σέ θέματα κοινωνικῆς ἠθικῆς. Τόν ἀπασχολεῖ πολύ πέραν τῆς αὐστηρά πνευματικῆς προόδου καί ἡ κοινωνική συμπεριφορά τῶν πιστῶν. Ἔτσι, ὅταν πληροφορεῖται γιά τό φαινόμενο τῆς ὀκνηρίας ὀρισμένων, θλίβεται βαθύτατα¹⁷. Ἡ ἀεργία, γνωστό ἀπό τήν ἀρχαιότητα ἑλληνικό ἐλάττωμα, στήν περίπτωση τῶν Θεσσαλονικέων γίνεται ἀφορμή γιά τόν Παῦλο νά ἐπικαλεσθεῖ τόν ἴδιο τόν Κύριο, γιά νά ἐπισημάνει τό ἀρνητικό της περιεχόμενο. Πρός θεραπεία της δέ, προτείνει τήν ἀλλαγὴ στάσης καί τήν ἄμεση ἐργασιακή ἀπασχόληση γιά τήν ἐξασφάλιση τοῦ ἐπιούσιου ἄρτου, ὑπενθυμίζοντας καί παλαιότερη προφορική του ὑπόδειξη ὅτι «εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι μηδέ ἐσθιέτω»¹⁸.

Ἡ σχέση ἐργασίας καί ἀμοιβῆς πού ἐξασφαλίζουν τήν ἐπιβίωση, ἐπιβεβαιώνεται μέ ἀρκετά χωρία τῆς Παλαιᾶς καί τῆς Καινῆς Διαθήκης¹⁹, πού καταδεικνύουν τή σημασία τῆς ἐργασίας, ταυτόχρονα μέ τήν εὐθύνη τῶν ἐργοδοτῶν γιά τή δίκαιη μισθοδοσία τῶν ἐργαζομένων, καί ἐπίσης τήν ἀδικία καί ἁμαρτία πού συντελεῖται ὄχι μόνο μέ τήν παρακράτηση τοῦ μισθοῦ τοῦ ἐργάτη, ἀλλά καί μέ τήν ἀπλή καθυστέρηση στήν ἀπόδοση τῆς

ἀμοιβῆς. Ἔτσι κατανοοῦμε ὅτι τά βιβλικά κείμενα θεμελίωσαν προοδευτικά τήν ἱερότητα τῆς ἐργασίας γιά νά τήν ἀντιπαραβάλλουν τελικά μέ τήν ἴδια τήν πίστη, ἀφοῦ κατά τόν ἅγιο Ἰάκωβο «ἡ πίστις χωρίς τῶν ἔργων νεκρά ἐστὶ»²⁰.

Γ΄

ΤΑ ΚΑΛΑ ΕΡΓΑ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Η γενικότερη βιβλική στάση ἀποτελεῖ κεντρικὴ γραμμὴ στά ἐκκλησιαστικά κείμενα καί ἐκφράζει τό νέο πνεῦμα, μέ τό ὁποῖο εἶδε ὁ Χριστιανισμός τήν ἄσκηση τῆς ἐργασίας. Εἶναι ιδιαίτερα σημαντικό νά σημειώσουμε, στήν προέκταση τῶν λόγων τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, τή σημασία πού ἀπέδωσαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας στή σχέση «δόγματος» καί «ἔργων». Ἀπό τό σημεῖο αὐτό ξεκινᾷ ἡ σχέση «δόγματος καί ἠθους», ἀφοῦ τό ἠθος δέν μπορεῖ παρά νά ἐκφράζεται ὡς ἔργο ἀδιάσπαστης καί ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης στήν κατακόρυφη καί ὀριζόντια συνάντηση τοῦ πιστοῦ μέ τόν «ἄλλο», εἴτε αὐτός εἶναι ὁ Θεός εἴτε ὁ ἴδιος ὁ πλησίον. Σέ ἓνα σύντομο κείμενό του ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων ἐπιβεβαιώνει μέ τά ἀκόλουθα λόγια τή σχέση δόγματος καί ἠθους: «ὁ γάρ τῆς θεοσεβείας τρόπος ἐκ δύο τούτων συνέστηκε, δογματῶν εὐσεβῶν καί πράξεων ἀγαθῶν· καί οὔτε τά δόγματα χωρίς ἔργων ἀγαθῶν εὐπρόσδεκτα τῷ Θεῷ, οὔτε τά μὴ μετ' εὐσεβῶν δογματῶν ἔργα τελούμενα προσδέχεται ὁ Θεός»²¹. Τήν ἴδια ἄποψη ὑποστηρίζει καί ὁ Μέγας Βασίλειος ὅταν, ἀναφερόμενος στόν αὐθεντικό τρόπο ζωῆς, τόν συνδέει μέ τήν φωτισμένη πίστη στόν Θεό, πού εἶναι ἀδύνατο νά χωριστεῖ ἀπό τά καλά ἔργα. Καί τά δύο πρέπει νά συνυπάρχουν²².

Ἡ πατερικὴ γραμματεία πλαισίωσε τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μέ ἓνα πλῆθος κει-

¹⁵ Ἐφ. 4, 25–28.

¹⁶ «Ἐγενήθημεν ἡμεῖς ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἄν τροφός θάλπη τά ἑαυτῆς τέκνα· οὕτως ὁμιροῦμενοι ὑμῶν ἐνδοκοῦμεν μεταδόναι ὑμῖν οὐ μόνον τό εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί τὰς ἑαυτῶν ψυχάς, διότι ἀγαπῶμεν ὑμῖν γενένησθαι. Μνημονεύετε γάρ, ἀδελφοί, τόν κόπον ἡμῶν καί τόν μόχθον· νυκτός γάρ καί ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τό μὴ ἐπιβαρῆσαι τίνα ὑμῶν ἐκπρῦξασθαι εἰς ὑμᾶς τό εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. Ὑμεῖς μάρτυρες καί ὁ Θεός ὡς ὀσίως καί δικαίως καί ἀέμπτως ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθημεν». Πρβλ. καί Β΄ Θεσ. 3, 8.

¹⁷ «Ἀκούομεν γάρ τινες περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως. Μηδέν ἐργαζόμενοι, ἀλλά περιεργαζόμενοι· τοῖς δέ τοιούτοις παραγγέλλομεν καί παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ

Χριστοῦ, ἵνα μετά ἡσυχίας ἐργαζόμενοι τόν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν». Β΄ Θεσ. 3, 11–12.

¹⁸ Β΄ Θεσ. 3, 10.

¹⁹ Δευτ. 24, 14 «Ὁκ ἀπαδικήσεις μισθὸν πένιτος καί ἐνδεοῦς ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ἢ ἐκ τῶν προσπλῦτων τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν σου· αὐθημερόν ἀποδώσεις τόν μισθὸν αὐτοῦ, οὐκ ἐπιδύσεται ὁ ἥλιος ἐπ' αὐτῷ, ὅτι πένιτος ἐστίν καί ἐν αὐτῷ ἔχει τήν ἐλπίδα· καί οὐ καταβοῦσεται κατά σοῦ πρὸς κύριον, καί ἔσται ἐν σοὶ ἁμαρτία». Ματθ. 10, 10 «Ἄξιός γάρ ἐστίν ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ». Πρβλ. Λουκ. 10, 7. Α΄ Τιμ. 5, 18. Ἰακ. 5, 4.

²⁰ Ἰακ. 2, 26.

²¹ Κατήχησις Δ΄, 2, PG 33, 456B.

²² Ἐπιστολή 295, PG 32, 1040A.

μένων πού αναφέρονται στην ιερότητα της εργασίας, ειδικότερα δε στή σημασία των καλών έργων και κυρίως στους σκοπούς τους πού πρέπει νά είναι ή εξασφάλιση των αναγκαίων και ή υπηρέτηση της ένδειας του πλησίον. Στην κατεύθυνση αυτή είναι γνωστό ότι τό βυζαντινό κοινόβιο κάτω από τήν καθοδήγηση φωτισμένων Πατέρων έστρεψε τόν μοναχισμό στή διακονία των αναξιοπαθούντων αδελφών και όργάνωσε πρότυπα φιλανθρωπίας πάνω στην έθελοντική εργασία των μοναχών²³. Προκαλούν ιδιαίτερη έντύπωση τά λόγια του αγίου Γρηγορίου του Ναζιανζηνού, πού σέ Όμιλία του δε διστάζει νά προτείνει στό ποιμνίο του τά έξής: «γενού τῷ άτυχοῦντι θεός, τόν έλεον Θεού μιμούμενος. Οὐδέν γάρ οὕτως ὡς τό εὐποιεῖν ἄνθρωπος έχει Θεοῦ»²⁴. Ο άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός γράφει ότι τίποτε δέν είναι πιό σημαντικό ή πιό φιλάνθρωπο για μάς από τό νά έλεούμε και νά ευεργετούμε αὐτούς πού πάσχουν, γιατί τίποτε δέν είναι πιό άρεστό από αὐτά στόν Θεό²⁵. Ο Μέγας Βασίλειος, πού τό όνομα και τά έργα της περιφημης Βασιλειάδας του παραμείνουν ὡς άπαραμίλλα πρότυπα φιλανθρωπίας, στίς Όμιλίες «εις τό καθελῶ μου τās άποθήκας»²⁶, «εις τήν Έξαήμερον»²⁷, και «πρός τούς Πλουτούντας»²⁸, υποδεικνύει τήν άξιοποίηση του πλούτου, μέ μετατροπή του σε καρπούς δένδρου ὡπως ή καρποφόρος έλιά για τήν άσκηση του έλέους προς τούς πεινασμένους. Χρησιμοποιεί μάλιστα αὐστηρή γλώσσα άπευθυνόμενος σε ὄσους είναι ψυχροί και άνάλητοι μπροστά στην ένδεια των αδελφών. «*Άν δέν είσαι ὁ ίδιος εὐσπλαχνος, λέει, μίν περιμένεις νά βρεῖς έλεος. Άν άρνηθεῖς νά θρέψεις φτωχούς και πεινασμένους, θά άποκλειστεῖς από τήν αἰώνια ζωή*». Τέλος, ὁ άγιος Μάξιμος ὁ Όμολογητής ὀρίζει τά καλά έργα, τά έργα της αγάπης προς τόν συνάνθρωπο ὡς τό ὑψηλότερο κατ' έξοχή γνώρισμα του «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» πλασθέντος ανθρώπου. Σημειώνει μάλιστα ότι «οἱ τέλειοι στην αγάπη δέν βλέπουν καμμιά διαφορά ανάμεσα σε δικούς και ξένους, ανάμεσα στον χριστιανό και τόν άλλόθρησκο, ανάμεσα στον έλεύθερο και τόν δοῦλο, ανάμεσα στον άνδρα και τή γυναίκα. Είναι έλευθερωμένοι από τήν τυραννία των παιδών και βλέπουν ὅλους τούς ανθρώπους ἴσους. Γι' αὐτούς δέν ὑπάρχει Έλληνας ή

Ιουδαῖος, δοῦλος ή έλεύθερος, άρσεν και θήλυ. Όλοι είναι ένα μέ τόν Χριστό»²⁹.

Η στάση, στό σύνολό της, της πατερικής γραμματείας έναντι της βυζαντινής φιλανθρωπίας επιβεβαιώνει τό γεγονός ότι τό βάθρο πάνω στό ὁποῖο οικοδομήθηκε ή διακονία και θεραπεία του παντοειδούς ανθρώπινου πόνου ήταν ή θεολογία της Έκκλησίας. Κριτήρια έξω από τήν κενωτική θυσία, τήν ανιδιοτέλεια, τήν άνωνυμία, τήν ταπεινωση και γενικότερα τήν άσκηση δέν έγιναν ποτέ άποδεκτά, ὁποιαδήποτε κι αν ήταν ή προσφερόμενη βοήθεια και άρωγή. Κίνητρα ὡπως ὁ έγωισμός, ή επίδειξη, ὁ ὄικτος κι ή μνησικακία στάθηκαν έξω από τή βυζαντινή φιλανθρωπία, πού συνδέθηκε αναπόσπαστα μέ τήν άρετή. Επιπλέον καλλιέργηθηκε μεταξύ των πιστών ή σταθερή πεποίθηση ότι ή προσφορά των υλικών αγαθών δέν θεωρεῖτο άρκετή, αν δέν ὑπῆρχε έμπρακτη συμμετοχή μέ έκφραση συναισθηματικής ευαισθησίας σε έθελοντικές πράξεις αγάπης, σε καλά έργα για τούς ένδεις, άφοῦ ή βίωση και ή έκδίλωση της αγάπης θεωρούνταν σπουδαιότερες από τίς υλικές προσφορές στους φτωχούς³⁰.

Στήν ίδια ευθεία μέ τή φιλανθρωπία κινήθηκε και ή ιεραποστολή. Άν θέλουμε νά κατανοήσουμε τό περιεχόμενο και τή σημασία της ιεραποστολής είναι άπαραίτητο νά γνωρίζουμε ὀρισμένες πτυχές του μοναχισμού πού συνεργούν στην έξοδο της Έκκλησίας προς τά «έθνη». Η λεπτομέρεια αὐτή προσδιορίζει τήν ὀρθόδοξη ιεραποστολή και άποκαλύπτει τίς σχεδόν άθέατες δυνάμεις της Έκκλησίας πού διαχρονικά συνδέονται μέ τό θαῦμα της «*άλειας ψυχών*».

Τό βυζαντινό κοινόβιο στην ιστορική του πορεία καλλιέργησε μιá ζωντανή πνευματικότητα πού ξεκινά από τήν κοινή λειτουργική ζωή και έκδιπλώνεται στην ὄντολογική μεταλλαγή των αδελφών της μονής. Άν έμβαθύνουμε στα χαρακτηριστικά αὐτά, θά γνωρίσουμε τήν πραγματική οὐσία του μοναχισμού πού κινείται στην προοπτική της κενωτικής προσφορῆς και άθέατος αναλώνεται σε πλῆθος έργων αγάπης. Μεγάλες άσκητικές μορφές μετατρέπουν τά μοναστικά κέντρα σε τόπους πνευματικής αναφυχῆς. Έδώ ή

²³ Ειδικότερα για τήν βυζαντινή φιλανθρωπία βλ. Δ. Ι. Κωνσταντέλου, *Βυζαντινή φιλανθρωπία και κοινωνική πρόνοια*, Αθήνα 1983.

²⁴ Γρηγορίου Ναζιανζηνού, Όμιλία 14, 27, PG 35, 882C-893A.

²⁵ «Του έλεειν και ευεργετειν, ουτε προτιμότερον, ουτε φιλανθρωπότερον εστιν ημιν τι ετερον, επει μηδε τῷ Θεῷ». Ίερά Παράλληλα, PG 95, 1473C.

²⁶ Όμιλία 3, PG 31, 265C.

²⁷ Όμιλία 5, 6, PG 31,

²⁸ Όμιλία 4, PG 31, 292B.

²⁹ Μαξίμου Όμολογητού, *Κεφάλαια Περί Αγάπης, Α' εκατοντάς*, 26, PG 90, 993B.

³⁰ Βλ. Δ. Ι. Κωνσταντέλου, *Βυζαντινή φιλανθρωπία και κοινωνική πρόνοια*, Αθήνα 1983, σ. 56.

φιλανθρωπία γίνεται διακονία αγάπης τῶν ἀναξιοπαθούντων. Οἱ ἱερέες μονές γίνονται ὀρμητήρια κατὰ τῶν αἰρέσεων κι ἡ θεολογική γραμματεία πλουτίζεται καί ἀναπαράγεται ἀπό φωτισμένους μοναχοὺς. Τό σημαντικότερο ὅμως εἶναι ἡ ὀργάνωση κέντρων γιά τήν προετοιμασία τῶν ἱεραποστολῶν. Ὅλες οἱ ἱεραποστολές πρὸς τήν Αἴγυπτο, τήν Συρία, τήν Ἀρμενία, τήν Γεωργία, τήν Ἰνδία, τίς χώρες τῆς Βαλκανικῆς καί τοῦ Σλαβικοῦ Βορρᾶ ξεκίνησαν καί στηρίχθηκαν ἀπό μοναστικά κέντρα τῆς Νιτρίας, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Βιθυνίας, τῆς Θεσσαλονίκης καί τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἡ ὀρθόδοξη ἱεραποστολή εἶναι ἡ ἀναπνοή τοῦ «ζῶντος σώματος», ἡ μυστική βεβαιότητα τῆς διαρκοῦς παρουσίας τοῦ Παρακλήτου, τό ἥθος, ἡ μέριμνα, ἡ ἀγωνία καί ἡ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας πού ἀρνεῖται τόν πειρασμό τῆς αὐτάρκειας καί τοῦ ἐφησυχασμοῦ. Γι' αὐτό καί ἡ ἱεραποστολή εἶναι ἡ ἐξοδος τῆς εὐθύνης, ἡ πορεία πρὸς τοὺς ἀδελφούς τοῦ Κυρίου τοὺς ἐλαχίστους. Κίνητρό της ἀποτελεῖ ἡ ἀνιδιοτελής ἀγάπη, ποιότητα τῆς θείας φύσης, πάνω στήν ὁποία οἰκοδομήθηκε ἡ θεανθρώπινη κοινωνία καί ὡς προέκτασή της ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων, πού κατὰ τόν Μέγα Φῶτιο ἀπό ἐκεῖ ξεκινᾷ, «ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς ἐκεῖθεν τό ἀγαθύνεσθαι»³¹.

Ἡ ἀγάπη, λοιπόν, ἀποτελεῖ τό δυναμικό, τό θεοειδές καί γι' αὐτό τό πιό αὐθεντικό κίνητρο στήν ἐξοδο τῆς εὐθύνης. Αὐτή γιγαντώνει τίς ἀνθρώπινες ἀτέλειες, τίς ἀδυναμίες τῆς φύσης καί ἀπεργάζεται τό διαχρονικό θαῦμα τῆς ὀρθόδοξης ἱεραποστολῆς. Ἄν ἀνατρέξουμε στίς ἀφηγήσεις τῶν ἱεραποστολῶν, θά διαπιστώσουμε ὅτι σέ ὅλες τίς περιόδους κίνητρό τους στάθηκε σταθερά ἡ ἀγάπη πού τελικά ἐπισφράγισε μέ καλά ἔργα, μέ μαρτύριο καί θυσίες τό ἔργο τῶν ἱεραποστολῶν. Ἐτσι μετὰ τόν Κύριο καί τόν πρωτομάρτυρα Στέφανο, ὁ Παῦλος, ὁ ἱεραπόστολος τῆς Εὐρώπης ἐπισφραγίζει μέ τό μαρτύριό του τήν ἐξοδο τῆς Ἐκκλησίας στά ἔθνη. Ὁ Πέτρος στά ἴδια βήματα θεμελιώνει τήν ἀποστολική Ἐκκλησία τῆς Ρώμης καί ὁ Ἀνδρέας μέ τό κήρυγμα καί τόν σταυρικό



του θάνατο οἰκοδομεῖ τίς Ἐκκλησίες τοῦ Πόντου, τῆς Σινώπης, τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου καί τῶν Πατρῶν. Ὁ Θωμᾶς ἀγιάζει μέ τή δική του θυσία τήν Παρθία, τήν Περσία καί τίς Ἰνδίες τῶν θεοσοφιῶν καί τῶν μυστικισμῶν τῆς ἀπραξίας. Καί ὁ Μάρκος εὐαγγελίζεται στήν Ἀλεξάνδρεια τή νέα πίστη πού ἀπομακρύνει ἀπό τήν πλάνη τῶν παγανισμῶν καί τῆς μαγείας, ποτίζοντας μέ τό αἷμα του τή διψασμένη γῆ τῆς ἀφρικανικῆς ἠπειροῦ.

Δ'

ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἡ σύντομη ξενάγηση στό χώρο τῆς ἐργασίας ἔδειξε πώς κατὰ τή θεολογία τῆς Ἐκκλησίας μας, κάθε ἐργασία καί κάθε ἔργο δέν μπορεῖ νά ἀποσπασθεῖ ἀπό τό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας πού προσβλέπει στήν τελείωση τοῦ ἀνθρώπου. «Ἡ ἐργασία δέν εἶναι μόνο μέσο αὐτοσυντηρήσεως, ἀλλά ἔχει καί κοινωνικό σκοπό. Δέν ἀποβλέπει στήν ἰδιοποίηση πλούτου, ἀλλά στήν ἀσκηση τῆς ἀγάπης. Ὑπάρχει μάλιστα καί ἀκόμα πιό ὑψηλός σκοπός στήν ἐργασία. Ὅπως ἡ ἀγάπη κορυφώνεται στή θυσία γιά τόν πλησίον, ἔτσι καί ἡ ἐργασία βρίσκει τόν ὑψιστό σκοπό της στήν ἐξυπηρέτηση τοῦ πλησίον μέ πλήρη αὐταπάρνηση»³². Πέρα ἀπό τίς μεταπτωτικές ἐμμονές μας τό «ἐπάγγελμα τοῦ Χριστιανοῦ», κατὰ τόν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης³³, μᾶς ὑποδεικνύει νά ἐντάξουμε τήν ἐργασία καί τό προσωπικό μας ἐπάγγελμα στήν προοπτική τῆς ἐν Χριστῷ τελείωσης. Στήν προοπτική αὐτή ἡ ἐργασία γίνεται λειτουργημα, διακόνημα, ἀληθινή δημιουργία. Ὡς τέτοια ἀπαιτεῖ νά τή σεβόμαστε στό πρόσωπο κάθε ἐργαζόμενου, κάθε βιοπαλαιστοῦ, κάθε τεχνίτη, κάθε ὑπάλληλου, κάθε ἐπιστήμονα, κάθε ἀνθρώπου. Ὅλοι εἶναι εἰκόνες τοῦ Θεοῦ καί ἐργαζόμενοι γίνονται συνδημιουργοί Του. ■

³¹ Βαλέττα, Ἰω., Φωτίου Ἐπιστολαί Α' αἰς δύο τοῦ αὐτοῦ παρήρτηται πονημάτια, Λονδῖνον 1864, I, 139.

³² Βλ. Γεωργίου Ἰ. Μαντζαρίδη, Χριστιανική Ἠθική, Θεσσαλονίκη 2003, II, σ. 350.

³³ Περὶ τοῦ τί τό τοῦ Χριστιανοῦ τό ἐπάγγελμα, ἔκδ. W. Jaeger, Gregorii Nysseni Opera, τόμ. 8, I, Leiden 1963, σ. 129-142, PG 46,237-249. Στό Γ. Ι. Μαντζαρίδη, ὁ. π., σ. 351, ὑπόσημ. 18.

